

Tranors fördelning och val av vistelseort i jordbrukslandskapet

-samt förvaltningsråd som kan förebygga skador på gröda

VILTSCADE
CENTER

FOTO: MIKAEL HAKE

Tranor som söker föda i jordbruksområden gör ibland skada på vissa grödor. Dessa skador kan medföra stora ekonomiska förluster för lantbrukarna. Under åren 1996-1998 genomförde Viltskadecenter vid Grimsö Forskningsstation, Sveriges Lantbruksuniversitet, undersökningar som syftade till att finna lösningar för att minska skadorna till en ekonomiskt acceptabel nivå.

I detta faktablad redovisas resultaten från dessa studier.

Målsättning

Syftet med undersökningarna var att få mer kunskaper om när och var under odlingssäsongen tranorna söker efter föda på fält med olika typer av gröda och i andra naturtyper. Denna information är viktig, eftersom den ger oss bättre möjligheter att förutsäga var och när skador på gröda kan tänkas uppstå, vilket i sin tur underlättar arbetet med att förebygga skadorna. Studierna gjordes i Kvismaredalen, ca 15 km sydost om Örebro, på uppdrag av Naturvårdsverket och länsstyrelsen i Örebro län, samt i samarbete med Föreningen Kvismare Fågelstation och berörda markägare.

Tranornas fördelning

Tranors nyttjande av jordbruksmark kan beskrivas på flera olika sätt. Oftast redovisar man det i form av vilket val tranorna gör att vistas på fält med olika grödor och i andra naturtyper (i denna redovisning skiljer vi ut endast "madmark" och "övrigt" som "andra naturtyper"). Detta innebär inte att tranorna alltid gör skada på den gröda de befinner sig i, utan endast att fåglarna vistas i, eller aktivt sökt sig till den aktuella grödan. Här följer en förklaring till hur fåglarnas fördelning och val av vistelseort redovisas i denna rapport. ►

► Andelen tranor (i procent) som besöker olika grödor och naturtyper (se Figur 1)

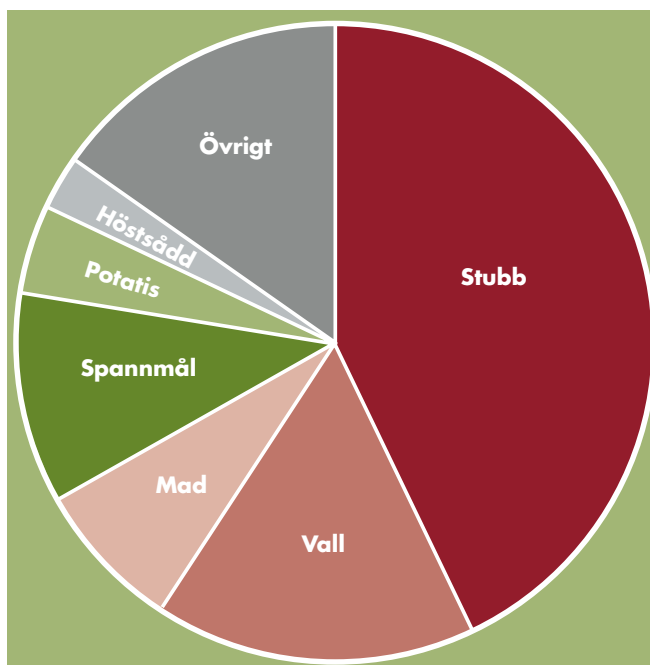
På detta sätt beskrivs det procentuella fågeltrycket på olika grödor, vilket ger oss en fingervisning om i vilka grödor skador kan komma att uppstå. Metoden säger däremot inget om vilken gröda som föredras av fåglarna. Exempelvis riskerar en vanligt förekommande gröda att få många besök av tranor, eftersom grödan är vanlig och täcker en stor areal.

Antalet tranor som besöker olika grödor och andra naturtyper (se Figur 2)

En sådan redovisning visar det totala fågeltrycket på olika grödor och ger information om var man kan förvänta sig problem med skador och i vilken omfattning. Inte heller denna metod beskriver tranans val helt och hållet, då den inte tar hänsyn till om fåglarna aktivt söker upp vissa grödor eller ej.

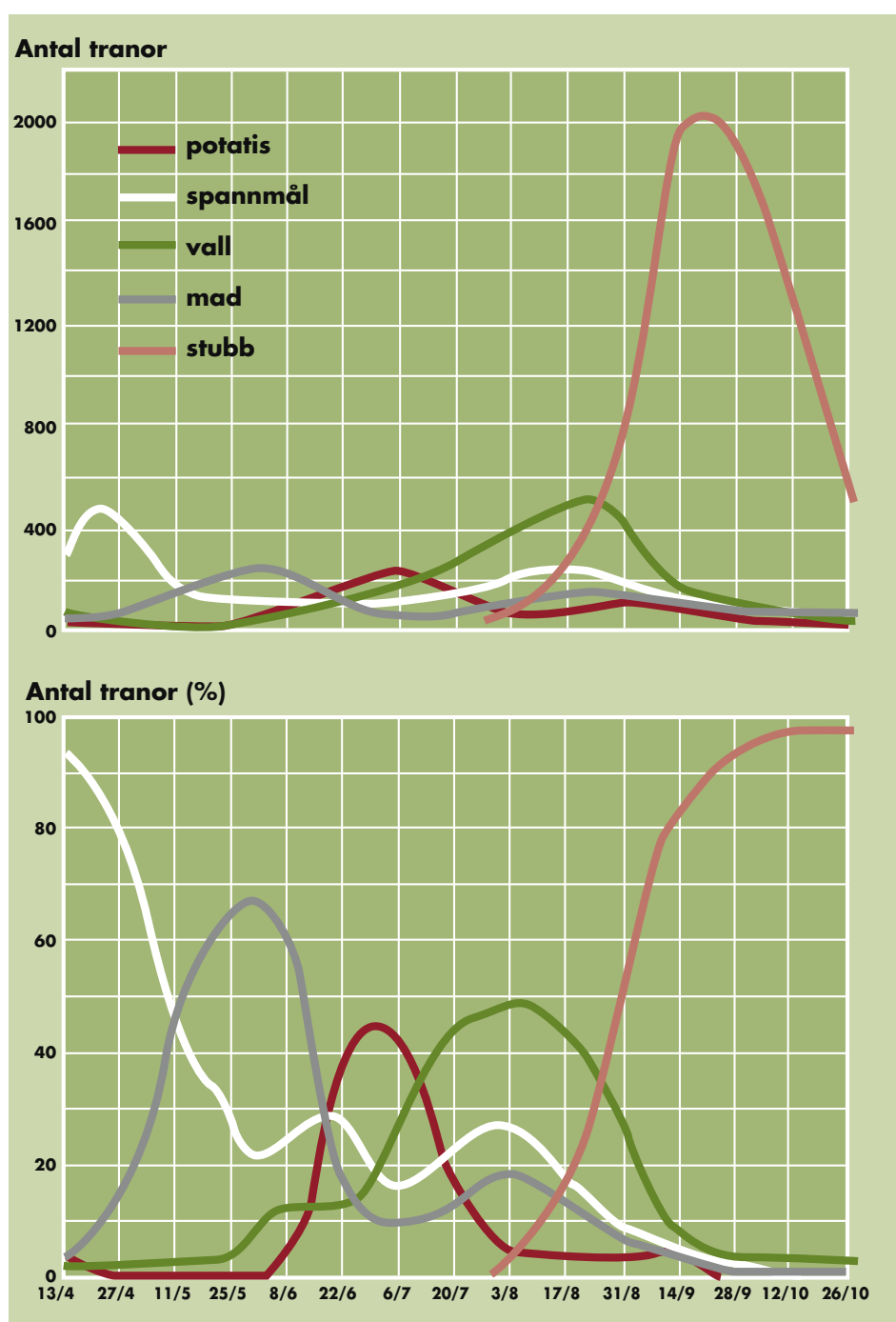
Andelen tranor (i procent) som besöker olika grödor och andra naturtyper i förhållande till hur vanlig grödan/naturtypen är i området (se Figur 3)

Andelen fåglar som observerats i en viss gröda jämförs med hur vanlig grödan är inom området. På detta sätt kan man få en uppfattning om vilken typ av gröda tranorna föredrar och aktivt söker upp. Om andelen tranor som setts i en viss gröda är lika stor som andelen odlad yta av grödan i området blir värdet noll (se Figur 3). Om kurvan ligger ovanför noll-linjen betyder det att grödan aktivt söks upp av tranorna, och ligger kurvan under noll-linjen betyder det att grödan aktivt undviks.

Figur 1. Andelen tranor (i procent) som observerades under odlingsäsongen i några viktiga grödor och naturtyper i Kvismaredalen 1996-1998.

Figur 2. Absolut (A) och relativt (B) antal tranor som observerades i fem olika grödor och naturtyper i Kvismaredalen under perioden april-oktober 1996-1998.

Hur gjordes undersökningen?

Under april-oktober 1996-1998 gjordes observationer av tranor 2-3 gånger per vecka inom ett 4600 hektar stort område i Kvismaredalen. Observationerna gjordes från 33 fasta punkter längs en 85 km lång bilrutt. Vid varje stopp noterades hur många tranor som sågs, och exakt var de befann sig. Från Länsstyrelsen och berörda markägare skaffades dessutom varje år information om exakt hur mycket av varje gröda som odlades inom området, samt när sådd/skörd och andra insatser gjordes.

Resultat

Var finns tranorna?

En mycket stor andel av observationerna gjordes på stubbåkrar (spannmålsfält som tröskats), men även vallodlingar, madmarker och spannmålsfält (innan skörd) var välbesökta. På fält där vi vet att tranan gör ekonomisk skada gjordes de flesta besöken till såväl vår- som höstsådda spannmålsfält, samt potatis (Figur 1).

Det var emellertid stor variation i var tranorna befann sig under olika delar av säsongen, och svaret på frågan var tranorna befinner sig kommer alltså att variera under året. Figur 2 visar hur många tranor som befann sig på olika grödor och naturtyper under odlings-säsongen. Den tar alltså hänsyn till hur många tranor som vistades i området under olika delar av säsongen.

Vad föredrar tranorna?

När fåglarnas aktiva val att vistas i en viss gröda eller i någon annan naturtyp undersöktes visade det sig att det varierade under säsongen. Nysådda fält var mest attraktiva under våren, madmark under försommaren, potatis runt midsommars, vallodlingar under sensommaren/tidiga hösten och stubbåkrar senare under hösten (Figur 3). Från slutet av september, när spannmålsgrödorna

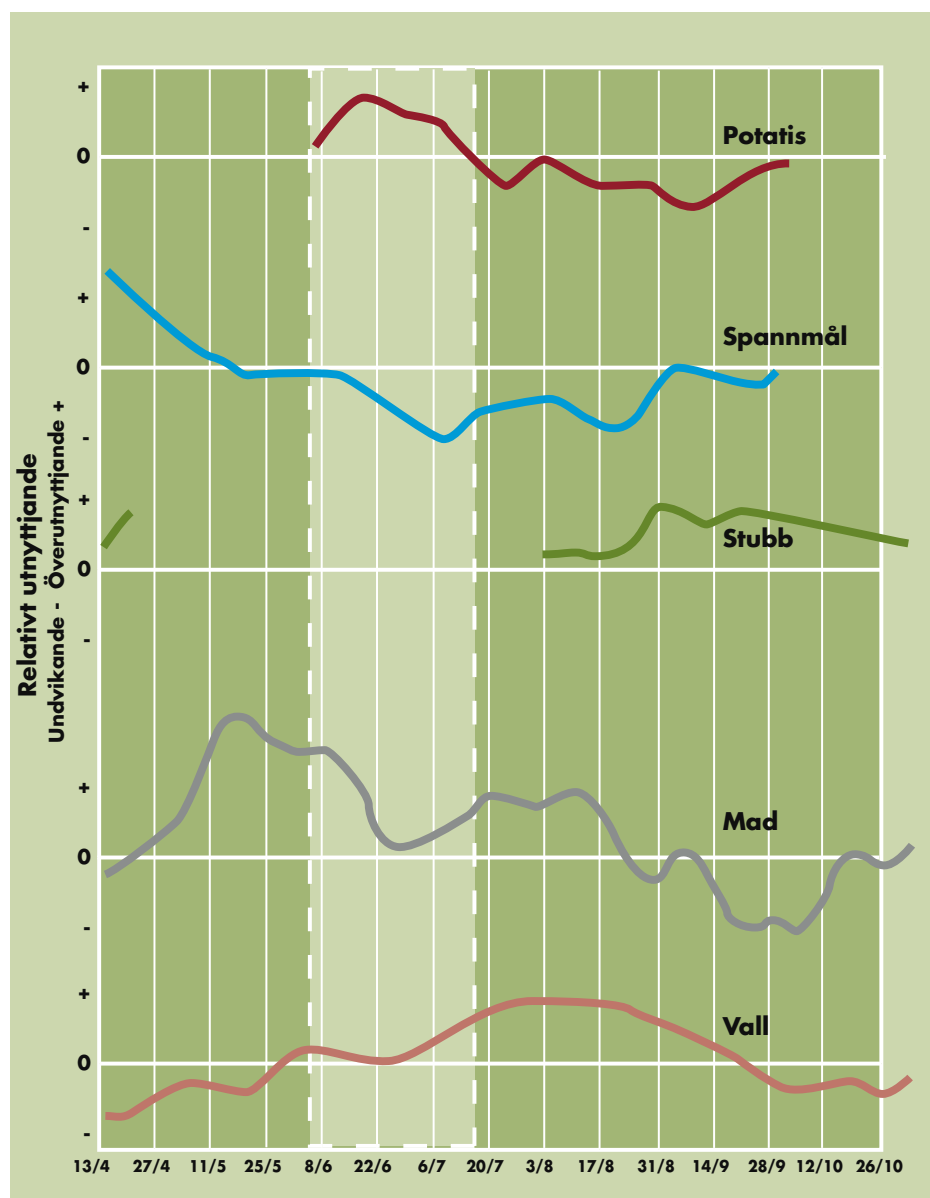
tröskas, gjordes mer än 90% av alla tranobservationer på tröskade fält.

Under för- och högsommaren, när bland annat potatisen besöktes av fåglarna, fanns det, som tur var, inte så många tranor i området (Figur 2). Ändå framgår det tydligt att potatisfälten, ur tranans synvinkel, är mycket intressanta under en sexveckorsperiod runt midsommars. Vidare är nysådda spannmålsfält uppenbarligen eftertraktade under våren. Även vallodlingar besöks flitigt från början av juli, och är fortsatt viktiga långt fram i september, ända tills stubbåkrarna helt tar över som den främsta attraktionen.

Förvaltningsråd

Skador på nysådd

Nysådda spannmålsfält och framförallt de vårsådda grödorna är mycket eftertraktade av tranorna. Problem kan alltså uppstå i jordbruksområden de år när de nordflyttande tranorna rastar samtidigt som vårbruket sätts igång. Vid sådana tillfällen bör man överväga att låta länsstyrelsen lösa in hårt drabbade fält och, om möjligt, utfodra tranorna på dessa under någon vecka. Eventuellt kan även olika skrämseleordningar sättas upp på nysådda fält i riskzonen, men ofta är mängden fåglar så stor att när de väl "slår till" är det ▶

Figur 3. Tranornas aktiva val eller undvikande av fem viktiga grödor och naturtyper i Kvismaredalen 1996-1998. Plustecken (när kurvan går ovanför noll-linjen) anger att respektive gröda eller naturtyp aktivt söks upp av tranorna. Minustecken (när kurvan går under noll-linjen) innebär att de undviker den. Den skuggade perioden visar den tid under säsongen då potatisfälten aktivt söks upp.

redan försent. Ett lokalt förankrat, väl utbyggt kontaktnät och rapporteringssystem kan underlätta och effektivisera ett sådant "skrämselfarbete".

Potatis söks aktivt under några veckor

Potatisfält är uppenbarligen attraktiva för tranorna, framför allt under perioden 1/6-15/7. Oftast är dock varken antalet fåglar eller potatisfält speciellt stort. Detta innebär i de flesta fall att omfattande skador inte skall behöva inträffa när riskperioden väl är känd. Eventuellt kan mindre störande skrämselfanordningar som flaggor och spegelprismor placeras ut på nysatta potatisfält redan innan några fåglar observerats. Detta bör allvarligt övervägas i tidigare svårt drabbade områden, inte minst eftersom olika försök visat att det kan ta lång tid innan full effekt uppnås med vissa skrämselfanordningar.

Vårplöj

De tröskade spannmålsfältens dragningskraft på tranorna är väl dokumenterad. Antagligen är mängden spillsäd efter tröskningen så stor att det är detta som drar till sig fåglarna. Vi vet nu också att de fält som legat *oplöjda* under vintern behåller sin attraktionskraft under efterföljande vår. Det finns alltså dubbla skäl att vänta med att plöja tills på våren om man vill förebygga skador på sin gröda. Ju större den totala arealen stubbåker är under den tid när de vår- och höstflyttande tranorna rastar i stora antal, desto mindre blir trycket på skadekänsliga grödor under dessa perioder.

Detta gäller antagligen också för skördade potatisfält, även om dessa tycks vara ganska ointressanta för fåglarna under hösten. Mycket tyder ändå på att tranorna under våren söker föda på oplöjda

FOTO: MIKAEL HAKE

potatisfält som skördades sent på hösten, och då troligen är ute efter spillpotatis från fjolåret.

Slå trädor?

Nyslagna vallar har stor attraktionskraft på tranorna. Därför bör man överväga att som en akut åtgärd och i kombination med olika skrämselfåtgärder pröva att slå trädmark som ligger nära fält där känslig gröda odlas. Trädor skiljer sig naturligtvis från vallodlingar på många sätt, men trots det är det fullt möjligt att även en nyslagen träda kan frigöra föda som är så attraktiv att den kan locka fåglarna från de fält som skall skyddas.

Teckna femårsavtal

Inom ramen för nuvarande lagstiftning finns möjlighet för enskilda jordbrukare i områden med stora mängder fågel och omfattande problem att teckna långsiktiga avtal (ca 5 år) med länsstyrelsen om att på vissa skiften odla "tranmat". Detta under förutsättning att man inte skrämmer fåglarna på sådana skiften. För denna typ av avtal används så kallade "vårdmedel" för mark inom reservat och "viltskademedel" för mark utanför reservat. Avtalen bör omfatta

större sammanhängande områden (>10 ha) för att ha avsedd effekt. Målsättningen är då att styra fåglarna till sådana områden samtidigt som de skräms bort från fält där känsliga grödor odlas.

Allmänt om inmatning

Inmatning som förebyggande åtgärd är en metod som redan prövats i olika sammanhang. Utfodringen av varrastande tranor vid Hornborgasjön anses till exempel vara det främsta skälet till att ganska lite skador rapporterats från det området. Metoden syftar till att erbjuda tranorna mat som är billigare och mer åtråvärd än den gröda som skall skyddas.

Efter vissa försök som ingick i denna studie är vår allmänna uppfattning att om inmatningen skall bli framgångsrik måste tillräckligt stora områden avsättas. Dessutom krävs en relativt stor arbetsinsats, då matplatserna måste underhållas kontinuerligt så att maten inte tar slut. Vidare är det värt att notera att under ett av försöksåren observerades nästan 97% av samtliga tranor på ett enda fält trots att samma mat fördelats på ytterligare två ställen i området. Alla fält är uppenbarligen inte lämpliga som inmatningsplatser. Till en början kan det därför vara nödvändigt att lägga ut mat på flera ställen, så att man ser vilka fält tranorna redan från början tycker om att gå på.

Man måste även vara medveten om de risker inmatningen kan medföra. Tranorna kan till exempel koncentreras till vissa områden, där trycket på omgivande grödor då blir stort. Utfodringen kan dessutom leda till att fåglarna stannar i området längre än de annars skulle ha gjort, åtminstone under hösten. Inmatningen bör därför kombineras med skrämselfanordningar i närområdet för att hålla tranorna borta från känsliga fält.

VILTSKADE CENTER

Grimsö Forskningsstation
730 91 Riddarhyttan
Telefon: 0581-920 70,
69 73 36
Fax: 0581-69 73 10
www.viltskadecenter.com
viltskadecenter@nvb.slu.se

Viltskadecenter är ett serviceorgan för myndigheter, organisationer, enskilda näringsidkare och allmänheten. Centret arbetar på uppdrag av Naturvårdsverket. Viltskadecenter bistår bland annat med information om förebyggande åtgärder för att förhindra skador från fredat vilt.